

ŠTĚPÁN JURAJDA

je akademický ekonom, ředitel CERGE-EI, kde pracuje od roku 2000. Předtím působil na Princeton University. Zaměřuje se na ekonomii trhu práce, aplikovanou mikroekonomii a ekonometrii, ve své práci zohledňuje i genderové aspekty. Vedle odborné publikační činnosti a výzkumu komentuje i dění ve svém a příbuzných oborech, včetně probíhající reformy výzkumu, vývoje a inovací. A právě na některé z jeho postřehů, zkušeností a výhrad jsme se zaměřili...

Ekonomika poroste, dokážeme-li lépe učit

K JAKÝM ASPEKTŮM REFORMY FINANCOVÁNÍ VĚDY MÁTE VÝHRADY?

Dnešní financování společenskovedního a humanitního výzkumu je postaveno na hlavu. Navíc finanční prostředky stagnují, protože peníze se poslední roky přidávaly hlavně na subvence firmám. A bude ještě hůř. Za pár let totiž bude nutno začít spolufinancovat provoz obrovských nových pracovišť, která se teď budují za peníze z operačních programů EU. Odhaduje se, že si to vyžádá až třetinu celého dnešního rozpočtu na vědu a výzkum. Budoucnost některých vědních oborů je tak v ohrožení, celková mapa veřejné podpory vědy se dramaticky změní a reforma nenabízí dobrou oporu, jak to udělat. K tomu ještě v příštích letech dojde i k dramatické proměně vysokého školství, protože počet maturujících klesne během pár let o více než čtvrtinu a některé školy budou nutně bojovat o přežití.

Velké nedostatky jsou i u podpory inovací. Státní podpora dnes neřeší selhání trhu, jak se to děje ve světě, ale často bezhlavě dotuje nejrůznější pseudoinovační aktivity. Základní důvod, proč by veřejné prostředky měly podporovat vývoj a inovace, je ten, že zde dochází k tržnímu selhání, kdy firmy by samy neinvestovaly tolik, kolik by bylo z celospolečenského hlediska optimální. Třeba proto, že jim na to banky nepůjčí prostředky, nebo proto, že nedokáží dostatečně rozložit riziko apod. Stát by měl tedy inovace podpořit, ale tak, aby podporu nabídl těm, kdo na dané iniciativě vydělají, a od nich by měl potom chtít peníze zpátky do inovačního fondu, který by řídil státem najatý manažer hodnocený podle úspěšnosti fondu. Místo toho jsou finance rozdělovány nejasně a zároveň stát nevyhodnocuje, co by se bývalo stalo, kdyby daná firma podporu nezískala. Nevíme tedy, jestli jsme firmám pomohli k dodatečným inovacím nebo jim daňoví poplatníci zaplatili to, co by si jinak pořídily za vlastní peníze. Přitom existují zahraniční studie, které taková vyhodnocení dělají. Některé

naznačují – liší se to podle institucionálního prostředí –, že velkým firmám není potřeba veřejné prostředky tolik dávat, ale malým to pomůže, protože mají omezené možnosti získat externí financování na rozjezd nového projektu.

Pro srovnání: důvod pro veřejnou podporu badatelského výzkumu je jednodušší – v jeho případě je jasné, že soukromý sektor by jej nepodporoval téměř nikdy. Jasnou návratnost má přitom tato investice jak v podobě výstupů výzkumů, tak kvalitnějšího vzdělání. Když se podíváte na faktory, které ovlivňují dlouhodobý růst HDP ve výhledu 20-30 let, skutečný růst blahobytu, nevysvětlíte jej ani tak kvalitou institucionálního prostředí, zákonů apod. jako dovednostmi a znalostmi populace. Ekonomika dlouhodobě poroste, pokud dokážeme lépe učit na školách všech úrovní, včetně těch vysokých, kde musejí působit kvalitní vědci. Bohužel má tento efekt velké zpoždění – než se studenti dostanou ze škol na trh práce – takže se nachází mimo obvyklý politický cyklus a zájem aktuálně vládnoucích politiků.

V ČR dnes nejde ani tak o to, kolik stát na vědu dává, ale jak a kam se peníze dávají. Je neuvěřitelné, že stát stále nemá (i díky zpackané reformě) věrohodné informace o kvalitě výzkumných organizací, ani o produktivitě v jednotlivých vědních oborech. Přerozdělování financí mezi obory, které nastartovala reforma, je do velké míry dílem náhody. Stát nemá žádnou skutečnou strategii oborových priorit (přesněji řečeno, strategické dokumenty tohoto typu existují, ale když do nich nahlédnete, zjistíte, že to, co se nazývá analýzou, nemá se skutečnou analýzou mnoho společného). Ovšem 25 miliard se v systému každý rok vždy nějak rozpustí. To, že v mezinárodních srovnáních výsledků vědy a výzkumu zaostáváme, potom nemůže překvapit. Jediné, co víme, je, že profil vědeckého výzkumu je u nás typicky kontinen-

tální: více přírodních a technických věd a méně bio a medicínského výzkumu, což ale odpovídá faktu, že tato země je v rámci Evropské unie neobvyklá v tom, že je tu (společně se Slovenskem) o 10 procentních bodů vyšší podíl zaměstnanosti ve zpracovatelském průmyslu.

JEDNOU VĚCÍ JE, JAK JSOU ROZDĚLOVÁNY PENÍZE MEZI AKADEMICKÉ OBORY, DRUHOU OVŠEM TO, JAK JSOU FINANČE ALOKOVÁNY UVNITŘ OBORŮ.

V některých oborech se v posledních letech díky reformě podpora rozděluje podle naprosté zhůvěřilosti, kdy motivujeme vědce k tomu, aby si konkurovali tak, že budou vyrábět pseudovýstupy. V České republice Rada vlády pro výzkum, vývoj a inovace řízená osobně premiérem již několik let hodnotí a financuje třeba historiky a filozofy podle toho, kolik knih nebo jiných publikací nahlásí do státní databáze – kvalita hraje mizivou roli. Publikace si nikdo nepřečte a neposoudí, zda přinášejí něco objevného nebo jde o publikace pro publikace. A stát za tyto záznamy v databázi posílá téměř miliardu ročně. To je pravý opak motivace dělat kvalitní výzkum. Dokážete si představit firmu, která takhle funguje? Když před rokem padl návrh věnovat dva miliony na prostou kontrolu nahlášených publikací, shodila ho Rada vlády ze stolu s argumentem, že na to nejsou peníze. Že však ze státního rozpočtu tečou stovky milionů ročně za výsledky nízké či nulové vědecké úrovně, nikomu nevadí.

V SOUČASNOSTI SI ŘADA ZAMĚSTNAVATELŮ UVĚDOMUJE, ŽE V OBORECH, KDE PŮSOBÍ, JE OBROVSKÝ NEDOSTATEK STUDENTŮ A ABSOLVENTŮ. CO BY V TOMTO SMĚRU MĚL DĚLAT STÁT, ABY MLADÉ LIDI „MOTIVOVAL“ KE STUDIU NAPŘ. TECHNICKÝCH OBORŮ?

Prvním problémem je samozřejmě obrovský pokles kvality matematického a přírodovědného vzdělání na základních a středních školách po roce 2000. Stát selhává při řízení vzdělávacího systému a zajištění kvalitních pedagogů. Na úrovni vysokého školství se dají motivace pro studium technických oborů snadno implementovat v rámci zavedení odloženého školného. Stát může školné snížit nebo ho i udělat negativní pro ty studenty, kteří prokáží v daném oboru nadání v nějaké soutěži nebo testu a rozhodnou se studovat technické školy. Ty se ale musejí o dobré studenty prát – třeba proto, že kvalitní studenti přinesou škole větší státní podporu. Školy si často konkurují nikoli tím, co studenty naučí, ale tím, jak nízko dají latku pro přijetí.

Další závažná odpovědnost státu je ve vytvoření funkčního prostředí a podpoře celoživotního vzdělávání – velká část dospělé populace může benefitovat z kurzů, které jim mohou nabízet regionální vyšší

a vysoké školy, jimž s demografickým poklesem ubudou studenti.

VĚNUJETE SE I GENDEROVÉ PROBLEMATICE NA PRACOVNÍM TRHU. CO JE V TOMTO OHLEDU V ČESKÉ REPUBLICE SPECIFICKÉ A JAK NASTARTOVAT POTENCIÁL ŽEN?

Česká republika je naprosto výjimečná ve srovnání s ostatními zeměmi evropské sedmadvacítky v tom, že má nejvyšší rozdíl mezi mírou zaměstnanosti žen s dětmi a bezdětných žen. Vzhledem k tomu, že v tom spočívá nejzásadnější rozdíl od ostatních evropských zemí, musí každá diskuse na toto téma začít právě zde. Ženy u nás pracují, a to na plný úvazek, nebo mají děti. Téměř nic mezi tím, tj. jen velmi málo částečných pracovních úvazků. Je tomu tak z velké části proto, že máme málo mateřských školek a skoro žádné jesle.

To má asi dva důvody. Jednak v Česku obecně v populaci i specificky mezi dětskými psychology převládají preference držet maminky doma na dlouhých mateřských. Žena, která po půlroce odejde od miminka do práce, čelí podezření, že není dobrou matkou. Podobně je možné, že současná konzervativní vláda složená výhradně z mužů také zastává názor, že ženy mají být doma v kuchyni. MPSV pouze připravuje programy podpor pro firemní školky a vzájemnou rodičovskou výpomoc, kdy si maminky děti navzájem pohlídají.

To je sice vytržením trnu z paty, ale ekonomové i světoví dětské psychologové v posledních letech upozorňují, že předškolní vzdělání je minimálně stejně důležité pro životní úspěch a spokojenost jako vzdělání základní. Investice do kvality předškolního vzdělávání, tzn. státem garantovaného kurikula od raného věku, obzvláště ve znevýhodněných rodinách, se vyplatí víc, než cokoli jiného. Dlouhé a opakované mateřské „dovolené“ naopak vedou ke ztrátě kontaktu s trhem práce a ovlivňují postavení žen na trhu práce více než jiné faktory. Když se podíváme na mladé ženy a muže poté, co dostudují, rozdíl v zaměstnanosti ani mzdách tam téměř není, nůžky se otvírají teprve později. Je tomu tak hlavně z důvodu odchodu na rodičovské dovolené a dále možná i kvůli implicitní diskriminaci v povyšování, která se jen těžko dokazuje nebo vyvrací, ale dá se s ní pracovat přes jednoduché netrestající audity, s nimiž by měla začít především státní správa.

LZE POJMENOVAT GENDEROVÉ SPECIFICKÉ DOPADY HOSPODÁŘSKÉ KRIZE?

Krise a její genderový rozměr má dva aspekty. Více postižená byla odvětví, kde jsou typicky více zaměstnaní muži, což znamená, že míra nezaměstnanosti mužů jde rychleji nahoru, ale také s koncem recese rychleji klesá. Na druhou stranu podmínky na trhu práce

ženské obory, mělo by být pro ženy relativně snadné se uplatnit.

V POSLEDNÍCH MĚSÍCÍCH SE TAKÉ HOVOŘILO O TOM, ŽE – VELMI ZJEDNODUŠENĚ ŘEČENO – V KRIZI ŽENY PROKÁZALY LEPŠÍ MANAŽERSKÉ DOVEDNOSTI NEŽ MUŽI. JAKÝ JE VÁŠ NÁZOR A ZKUŠENOST?

Myslím, že obecná tvrzení tohoto typu nejsou příliš užitečná. I kdybychom vzali jako dané, že se obecně muži a ženy liší v nějakém přístupu k vedení, hodnocení rizik apod., pak to nutně neznamená, že žena, která se prodere na vysokou řídicí pozici, kde většinou působí muži, je v tomho ohledu typickou ženou. Mnohem důležitější je

otázka, do jaké míry ženy neaspírují nebo není jim přáno postoupit na vyšší pozice. Stojí za to debatovat o tom, zda lze zlomit nějaká do sebe zapadající očekávání obou stran tím, že se krátkodobě a dočasně zavede nějaké zvýhodnění žen, jako se tomu děje třeba ve Španělsku nebo Norsku. Pak se můžeme bavit o tom, jaký to má dopad na výkonnost firem.

Jedna z prvních studií, které měří dopady firemních kvót pro manažerky v Norsku, naznačuje, že obměna vedení měla negativní dopad na výkonnost firem, ale bylo to spíše nižším věkem a zkušeností nových ředitelů, ne tím, že šlo o ženy. Rozhodně bych s hodnocením počkal na to, až zemí, které to zavedou, bude více, stejně jako vyhodnocujících studií. U nás stačí začít s genderovými audity, které k něčemu nenutí, jen firmy informují o tom, jak v tomto ohledu fungují.

Jedna z prvních studií, které měří dopady firemních kvót pro manažerky v Norsku, naznačuje, že obměna vedení měla negativní dopad na výkonnost firem, ale bylo to spíše nižším věkem a zkušeností nových ředitelů, ne tím, že šlo o ženy. Rozhodně bych s hodnocením počkal na to, až zemí, které to zavedou, bude více, stejně jako vyhodnocujících studií. U nás stačí začít s genderovými audity, které k něčemu nenutí, jen firmy informují o tom, jak v tomto ohledu fungují.

Jedna z prvních studií, které měří dopady firemních kvót pro manažerky v Norsku, naznačuje, že obměna vedení měla negativní dopad na výkonnost firem, ale bylo to spíše nižším věkem a zkušeností nových ředitelů, ne tím, že šlo o ženy. Rozhodně bych s hodnocením počkal na to, až zemí, které to zavedou, bude více, stejně jako vyhodnocujících studií. U nás stačí začít s genderovými audity, které k něčemu nenutí, jen firmy informují o tom, jak v tomto ohledu fungují.

JAKÝM PROJEKTŮM SE AKTUÁLNĚ V CERGE-EI VĚNUJETE?

Bohužel již druhým rokem musím jako ředitel věnovat většinu času zajišťování financí na základní provoz našeho centra. Ačkoliv je kvalita ekonomického výzkumu CERGE-EI zdaleka nejlepší v ČR a patří podle mezinárodních žebříčků mezi tři nejlepší pracoviště celého post-komunistického bloku, hrozí nám, že nás nesmyslný systém financování vědy potrestá za to, že nevyrobíme pseudopublikace, ale náročné studie, které jsme schopni uplatnit na mezinárodním vědeckém trhu.

Alena Králíková
foto: Ivan Malý